

¿VALÉNCIA O VALÈNCIA, SORPRÉS O SORPRÈS?
ACCENTUACIÓ DE LA LLETRA *E*.
CREIXIMENTS ESTRUCTURALS DE LA VOCAL *È*

*¿VALÉNCIA O VALÈNCIA,
SORPRÉS O SORPRÈS?*

ACCENTUACIÓ DE LA LLETRA E.

CREIXIMENTS ESTRUCTURALS DE LA VOCAL È

ABELARD SARAGOSSÀ

Diputació
de València

Cultura

Institució
alfons
el magnànim

COL·LECCIÓ BIBLIOTECA DE FILOLOGIA

Col·lecció dirigida per Antoni López

© 2025, Abelard Sarraquosa
© 2025, del pròleg, Jordi Colomina
© 2025, de l'epíleg, Aurelià J. Lairón Pla
© 2025, d'esta edició:
Institució Alfons el Magnànim
Centre Valencià d'Estudis i d'Investigació
Diputació de València
Corona, 36- 46003 València
Tel.: +34 963 883 169
magnanim@dival.es
www.alfonselmagnanim.net

ISBN: 78-84-1156-101-3
DL: V-3797-2025

Disseny de la col·lecció: Estudi ARO
Maquetació: Estudi ARO
Impressió: Blauverd Impressors

*Espere que este llibre siga útil
per a avançar
cap a un valencianisme
sense divisions fraticides;
i, també, sense vencedors ni vençuts.
Seria beneficiós
per al conjunt del poble valencià,
de Vinaròs a Oriola passant per Requena.*

*Dedique este llibre a ma mare i a mon pare,
pels valors humans en què em varen criar
i per la identificació, càlida i confiada,
amb la societat llauradora de Silla dels 50:
eixos valors i eixos sentiments
són el forcat que ha llaurat i fonamentat
la meua identitat
i la meua valencianitat.*

PRÒLEG

Deixeu-m'ho dir de bon començament: soc partidari d'escriure el nom de la capital del nostre País Valencià amb accent agut. Així ho vaig expressar fa ja vint anys en un informe presentat en la secció d'Onomàstica de l'Acadèmia Valenciana de la Llengua (AVL: publicat en el diari *Levante* el dia 10 de juny del 2005): «l'adopció, d'ençà del segon terç del segle passat, de l'accent greu sobre la vocal tònica del nostre topònim més emblemàtic, feta amb la millor bona fe i pensant retornar-lo a una suposada puresa original, no ha aconseguit ser admesa per la majoria dels valencians; la divergència entre la realitat lingüística i la norma proposada ha afavorit l'aparició d'actituds contràries a una normativa suposadament i erròniament considerada per alguns submissa a un poder exogen; convindria que els defensors de la 'unitat de la llengua' confiaren més en eixa unitat i no tingueren tanta por que la puga desfer el caràcter obert o tancat d'un simple accent. Els nostres germans de llengua de Catalunya i de les Illes Balears poden continuar pronunciant i, si volen, escrivint, el nostre topònim amb *e* oberta, com nosaltres podem continuar pronunciant i, si volem, escrivint, amb *e* tancada el seus i nostres (perquè són també llinatges valencians) *Solsonés*, *Penedés* o *Vallés*; l'adopció de la grafia *València*, coherent amb la pronunciació unànime valenciana, lluny d'afavorir tendències segregacionistes, enfortiria l'autoestima dels valencians envers la pròpia varietat i contribuiria a reforçar el prestigi de l'AVL com a institució representativa i garant de la sobirania lingüística dels valencians en procés de federació amb les altres institucions normatives de la resta de l'àmbit valencià-català-balear». Dissortadament, la majoria de membres de l'AVL es decantaren, en votació feta al 2016, per mantindre la grafia *València*, però recomanant la pronúncia [*valénsia*].

Tinc el plaer de presentar hui un llibre sobre un aspecte fonamental per a la nostra llengua valenciana: quins criteris s'han

de seguir per a accentuar gràficament les vocals mitjanes (especialment les de la sèrie anterior, *é* i *è*).

El seu autor, Abelard Saragossà (Silla, 1954), és un dels nostres millors gramàtics. Ha desplegat, en una obra extensa i fecunda, un pensament gramatical coherent i original. Sotmet qualsevol tema a una anàlisi sistemàtica que té en compte no solament la teoria lingüística, el primer pilar de les seues recerques, sinó també la psicologia dels parlants i el benestar de la societat.

Una bona mostra del seu procedir el tenim en l'obra que presentem, que no és simplement una defensa raonada de la grafia *València*, sinó un intent d'explicació de l'evolució, des del segle XI fins a l'hora d'ara, de les dos vocals mitjanes anteriors (la *é* i la *è*), no solament en el País Valencià, sinó també en el Principat de Catalunya i en el Regne de Mallorca, feta partint dels dos treballs fonamentals de Manuel Sanchis Guarner i Joseph Gulsoy, que completa i exemplifica magistralment al llarg del llibre.

Abans de formular la seua proposta d'accentuar gràficament la nostra llengua seguint la pronúncia general valenciana, dedica uns capítols a criticar amb arguments sòlids alguns aspectes de les propostes de l'Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana, de l'Institut d'Estudis Catalans, de la Real Acadèmia de Cultura Valenciana i de l'Acadèmia Valenciana de la Llengua.

Però la seua crítica, sistemàtica i implacable, es manté sempre en el terreny de l'equanimitat (ell mateix critica posicions anteriors seues) i sempre la fa pensant en millorar el nostre coneixement del valencià i d'arribar a unes normes gramaticals que vagen en favor de facilitar un aprenentatge de l'idioma que servisca per a estendre'n l'ús.

He de dir, finalment, que he gaudit i he après bona cosa llegint detingudament el nou treball d'Abelard, que esperona a seguir aprofundint en un tema tan apassionant que *sorprén*, que deixa *sorprés* pel seu rigor i amenitat, i amb ganes de continuar treballant pel futur del nostre País Valencià i de la nostra llengua valenciana.

Jordi Colomina

1. INTRODUCCIÓ A L'ACCENTUACIÓ DE LA LLETRA E

1.1. Objecte d'estudi i causa del treball

Abans d'orientar en la lectura del llibre (§1.3), exposarem l'objecte d'estudi (§1.1) i el contingut del treball (§1.2). En un llibre recent, *Sistema d'accentuació (valencià, castellà, italià, s. XIX-XX)*, he estudiat el sistema general d'accentuació, sobretot durant el període que permet entendre l'actualitat (el segle XX). Dins de l'accentuació, hi ha un camp específic, que no tracte en eixe llibre: l'accentuació de la lletra e. La causa de la particularitat és una evolució en què el valencià i el català occidental han anat per un camí, i el balear i el català oriental per un altre (en el qual finalment també han divergit). Convé que ho descrigam per a comprendre quin tema estudia este llibre.

Els centenars de paraules que en el llatí tardà (o «vulgar») tenien una e tònica tancada (é, com la vocal final de *pensaré*) han seguit pronunciant-se igual en valencià i en català occidental; representarem eixe conjunt de paraules amb el nom *cadena* i l'adjectiu *sorprés* (*cadéna* en valencià i en català occidental). En canvi, el grup de *cadéna* es pronunciava en balear i en català oriental amb una vocal anomenada «e neutra», un poc similar a la vocal britànica de *her* o *hurt*; la representarem amb el signe ê (*cadêna*, *sorprês*). El balear ha mantingut la e neutra (*cadéna*) fins a l'actualitat. En canvi, el català oriental la passà a una e oberta en el segle XIV (*cadèna*, *sorprès*). Per tant, hi ha un grup de paraules que tenen: 1) una e tancada en valencià i en català occidental (*cadéna*, *sorprés*); 2) una e oberta en català oriental (*cadèna*, *sorprès*); 3) una e neutra en balear (*cadêna*, *sorprês*).

Per a acabar de descriure l'objecte d'estudi, hem de constatar que el llatí clàssic només tenia 5 vocals, que eren llargues i curtes. L'anglès conserva la llargària (en *spoon*, hi ha una u llarga). En canvi, les filles del llatí (les llengües romàniques) transformaren la llargària, de manera que les 5 vocals curtes i les 5 vocals

llargues passaren a ser 7 vocals (totes curtes): les 7 vocals tòniques que té el valencià (*pur, tos, por, pas, fel, per, pi*).

Tenint en compte que no hem variat l'alfabet llatí, el resultat és la necessitat de modificar dos lletres llatines, *o* i *e*, si volem diferenciar les quatre vocals mitjanes que representen, pròpies del conjunt romànic: en valencià, *pòrtic* i *pólvora*, *pèrdua* i *sépia*. Quan la paraula no té accent, no indiquem si les lletres *o* i *e* representen una *ó* o una *ò* (com en *tos* i *por*), si indiquen una *é* o una *è* (com en *per* i *fel*).

[Els quadres, que resumixen la part prèvia —com 1, que és el primer—, no faciliten la lectura. Però permeten fer remissions precises a parts anteriors del treball. També són útils per a repassar el llibre sense llegir-lo tot. Cal dir que les remissions a parts anteriors del llibre no seran agradables per a una part dels lectors. Però faciliten la reflexió als que volen enfondir en el tema tractat. A més, una exigència de la ciència és que l'autor fonamente les seues afirmacions.]

1. Per dos causes, l'accentuació de la lletra *e* és un camp particular.

a. Primera causa: tres processos diferents en els centenars de paraules que en el llatí tardà tenien una *e* tan cada (les representarem amb *cadena* i *sorprés*).

i. En valencià i en català occidental, es manenten (*cadena*, *sorprés*).

ii. En balear i en català oriental, canvien la *é* per la «*e* neutra, *ê*» (un poc similar a l'anglès *her* o *hurt*; *cadêna*, *sorprès*).

iii. Posteriorment, el català oriental canvia *ê* per *è* (*cadêna*, *sorprès*).

b. Segona causa: les 10 vocals del llatí (5 llargues i 5 curtes) es reduïxen a 7 vocals tòniques (curtes): les del valencià (*pur, tos, por, pas, fel, per, pi*).

i. »No hem variat l'alfabet. Efecte: si volem indicar les set vocals, hem de posar un senyal en *o* i *e* ({*pòrtic* / *pólvora*}, {*pèrdua* / *sépia*}).

ii. Paraula sense accent: no indiquem si és *ó* o *ò* (*tos*, *por*), *é* o *è* (*per*, *fel*).

A la majoria de paraules del grup de *cadena*, no els correspon accent (com il·lustra *cadena*); però una part sí que en té, com *sorprés*. Davant d'eixe fet, ¿com ha d'actuar la normativa?; ¿han d'haver tres grafies (una per a cada fonètica: *sorprés*, *sorprès* i *sorprès*), o una grafia només? Eixa és la primera qüestió que intentarà aclarir este llibre (només en relació al valencià).

La majoria de gramàtics valencians han proposat que el model valencià hauria d'accentuar d'acord amb la nostra pronunciació (*sorprés*; en 2a.i, hi ha bibliografia). Ara bé, en eixe marc general hi ha una particularitat important. La major part de la Renaixença i del valencianisme que va de 1909 a 1939 eren partidaris que els valencians ens coordinàrem lingüísticament amb els balears i amb els catalans. De fet, la coordinació entre persones i entre comunitats sempre és positiva. Una mostra de voler coordinar-se és el valencià Teodor Llorente i el català Jacint Verdaguer. Eixos escriptors aplicaven els mateixos criteris lingüístics, u partint del valencià i l'altre partint del català.

Enfront de la concepció dita (col·laboradora i constructiva), en els anys 10 i sobretot en els 30 autors noucentistes catalans (Barnils 1915, Aramon 1931) intenten que els valencians seguim el seu model lingüístic, cosa que implica passar de la coordinació a la subordinació. [El Noucentisme català era un corrent en què hi havia essencialisme i elitisme.] Joan Fuster assumí l'objectiu dit en els 50 i 60. Eixe seguidisme ha fet que un sector haja pensat que els valencians hauríem d'accentuar la lletra *e* com el model català (*sorprès*, *ell comprèn*, *conèixer*).

Els autors partidaris de l'accentuació catalana no han fonamentat la seua proposta en l'evolució fonològica del balear, del valencià i del català. A més, no han considerat si els parlants valencians (que som els destinataris de la normativa lingüística valenciana) podíem assimilar l'accentuació de la lletra *e* seguint el model català. Eixes dos absències (que són estructurals) són la causa d'elaborar la major part d'este llibre (capítols 1-10).

2. Del conjunt de paraules afectades per (1a), una part porta accent. Per a les tres pronunciacions, ¿tres grafies (*sorprés*, *sorprès* i *sorprès*), o una només?

a. Majoria de gramàtics valencians: accent seguint la pronunciació (*sorprés*).

i. Nebot (1894), Fullana (1915), Sanchis Guarnier (1950), Salvador (1951), Valor (1977), Guinot (1987), IIFV (1995), GNV (2006), RACV (2015).

b. Quan autors noucentistes catalans intenten que els valencians seguim el seu model (anys 10 i sobretot 30; objectiu assumit per Fuster), un sector aplica *sorprès*.

i. Causa de l'estudi: no s'han fonamentat en l'evolució fonològica (1a), ni han considerat si un valencià pot assimilar el model català.

Una concreció de l'objecte d'estudi dit (2a) és si els valencians hem d'accentuar el nostre primer nom de lloc com el pronunciem (*València*), o com el pronuncien els balears i una part dels catalans (*València*, capítol 11). En correlació amb la pressió de noucentistes catalans, s'ha escampat l'afirmació que pronunciar *València* seria una influència del castellà; però eixa opinió s'ha format sense relacionar la pronunciació *València* amb la història del valencià, des del segle XIII a l'actualitat. Eixe és el motiu del segon objecte d'estudi d'este llibre. Quan use el nom del Cap i Casal en la redacció sense parlar del grau de l'obertura de la *e*, recorreré a la grafia *Valencia*. La finalitat d'evitar l'accent (*València* o *València*) és actuar d'una manera objectiva i neutra.

3. Una concreció de l'accentuació de la *e*: com accentuar el primer topònim (*València*, pronunciació valenciana, o *València*, pronunciació dels balears i part dels catalans)

a. Creença: pronunciar *València* seria una influència del castellà.

b. Causa estructural de l'estudi: no relacionar l'accent de *València* amb la història del valencià, des del segle XIII a l'actualitat.

c. Ús del nom en la redacció: *Valencia*. Finalitat: actuar d'una manera objectiva i neutra.

1.2. Contingut del llibre

S'han publicat opinions sobre els dos temes que hem de desplegar, però poques investigacions. Les opinions solen ser observacions puntuals, les quals no tenen en compte els factors

fonètics estructurals i les repercussions que tenen sobre l'ortografia. En 1997, dediqué un capítol d'un llibre a desbrossar l'accentuació de la lletra *e* (4a). Al cap de set anys (en el 2004), vaig reprendre el tema per a intentar ser més ordenat i sistemàtic (4a.i). També en 1997, elaborí un article sobre el descendent del nom llatí *Valentia*, que els romans aplicaren a la ciutat que crearen fa 22 segles a la vora del riu Túria, prop de la mar (4b). En el 2009, reescriguí l'article i el vaig penjar en *academia.edu* (4b.i). Li vaig incorporar un informe sobre *Valencia* que l'Acadèmia Valenciana de la Llengua em va demanar en el 2006. L'article i l'informe ha tingut una certa quantitat de lectures, que es mantenen en l'actualitat (3.910 en 2025-04-7).

4. El llibre és una continuació de dos treballs meus

- a. 1997: «L'accentuació de les *ee* en valencià», capítol 6 de *Criteris de la normativa. L'ortografia contemporània*, p. 255-283.
 - i. 2004: «L'accentuació de les *ee* en els texts valencians. Per un tractament sistemàtic i complet», en *Estudis de llengua i literatura catalanes, Miscel·lània Joan Veny*, p. 267-289.
- b. 1997b: «Sobre les causes de les pronúncies del nom de la capital valenciana», *IV Col·loqui d'Onomàstica Valenciana*, p. 1025-1039.
 - i. 2009: reelaboració, amb el títol «¿Com convé escriure el nom del Cap i Casal?»; amb un informe per a l'AVL. Penjat en *academia.edu*.

Eixos treballs de fa dos dècades són el motor i el fonament inicial d'este llibre. El de l'accentuació de la lletra *e* (4a.i) és la base dels tres primers capítols (§2-§4). El fet que les propostes normatives sobre l'accentuació de la lletra *e* no es fonamenten en investigacions motiva que l'estat de la qüestió siga un estudi d'opinions (§2 i §4). En esta obra, he mantingut les línies centrals de l'estat de la qüestió del 2004 (4a.i), ja que no soc conscient que s'hagen produït anàlisis del meu treball.

L'estat de la qüestió està en dos capítols separats (§2 i §4) perquè, per a analitzar una part de les afirmacions sobre l'adequació que tindria accentuar *sorprès* en valencià, cal explicar

les diferències centrals que hi han entre el valencià i el català oriental (exposades en el capítol 3).

Al meu treball del 2004 (4a.i), he afegit en este llibre una anàlisi d'unes regles «pràctiques» de Fabra de 1918, que permetrien accentuar les lletres *e* i *o* sense mirar la pronunciació que u fa (capítol 5). Els motius d'eixa incorporació són dos. El primer és que les regles de Fabra de 1918 contribuïxen a entendre la insistència d'un sector català i d'un sector valencià en seguir el model català (*sorprès*). El segon motiu és que aquelles regles de 1918 (molt poc conegudes) són la base per a entendre que una part de les accentuacions de diccionaris valencians (entre els quals el de l'Acadèmia Valenciana de la Llengua, DNV) no coincideixen amb la pronunciació del valencià (com ara «*cèsar*, *època*, *plèiade*»). Una de les deduccions del capítol 5 és que Fabra no fonamentà en propietats fonètiques l'accent dels anomenats *cultismes* (paraules noves que venen en general del llatí o del grec).

En l'índex del llibre, he agrupat els capítols presentats (§2-§5) com a la primera part, que he titulat «Propostes d'accentuació de la lletra *e*». La segona part («Vocals *é* i *è*: estructures fonètiques i evolucions») està dedicada a Sanchis Guarner (capítol 6), que en 1950 va fer l'aportació més important del segle xx sobre l'aparició de les vocals *é* i *è* en valencià. Descrigué els factors genèrics que determinen que el valencià diga una *é* o una *è* en una paraula (§6.1). Completarem la seua aportació intentant deduir quines evolucions s'han produït entre els segles xv-xvi i l'actualitat (§6.2-§6.6), objectiu que equival a intentar comprendre quines estructures fonètiques sobre la *é* i sobre la *è* predominen en la ment dels valencians actuals. Eixe desplegament explicarà per quines raons «*cèsar*, *època*, *plèiade*» poden quadrar amb el català oriental, però no amb les estructures del valencià.

La tercera part del llibre és per a «Propostes d'accentuació de la lletra *e* després de conèixer estructures i l'evolució central». L'aportació de Sanchis Guarner ha sigut poc atesa. Per a mostrar-ho, el llibre intenta analitzar sistemàticament dos obres: 1) l'actuació de l'Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana (que coordina els denominats «Departaments de Filologia Catalana» de les universitat de València i d'Alacant), escrita en un llibre del 2002 (capítol 7); 2) la gramàtica de l'Acadèmia (GNV,

del 2006; capítol 8). També estudiarem la gramàtica de la Real Acadèmia de Cultura Valenciana (del 2015), i la de l'Institut d'Estudis Catalans (del 2017; capítol 9). El capítol 10 és per a les conclusions dels capítols §2-§9. Extrau la informació i les deduccions principals d'eixos capítols, de manera que el capítol 10 és el marc per a estudiar la pronunciació i la grafia de *Valencia* (capítol 11). Com és previsible, el llibre acaba en unes conclusions, centrades en *Valencia* (capítol 12).

5. Parts i capítols del llibre

- a. Part primera. Propostes d'accentuació de la lletra *e*.
 - i. §2 i §4: estat de la qüestió; estudi d'opinions (no es basen en investigacions).
 - ii. §3: diferències centrals entre el valencià i el català oriental. Permet analitzar una part de les opinions (tractades en §4).
 - iii. §5: regles «pràctiques» de Fabra de 1918 per a accentuar les lletres *e* i *o*. Permeten començar a entendre accents del DNV («*cèsar*, *època*, *plèiade*») que no coincideixen amb la pronunciació del valencià. Fabra no fonamentà l'accent dels cultismes en propietats fonètiques.
- b. Part segona. Les vocals *é* i *è*: estructures fonètiques i evolucions.
 - i. §6: de què depèn que, en valencià, usem la vocal *é* o la *è*.
 - ii. §6.1: l'aportació més important del segle xx, de Sanchis Guarnier.
 - iii. §6.2-§6.6: evolucions entre els segles xv-xvi i l'actualitat. Accents de «*cèsar*, *època*, *plèiade*»: quadren amb el català oriental, però no amb les estructures del valencià.
- c. Part tercera. Propostes d'accentuació de la lletra *e* després de conèixer estructures i l'evolució central. Han atés poc l'aportació de (b.ii).
 - i. §7: Gramàtica de l'Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana.
 - ii. §8: Gramàtica de l'Acadèmia Valenciana de la Llengua.
 - iii. §9: RACV, i IEC.

- iv. §10: conclusions de §2-§9: informació i deduccions principals. Marc per a estudiar la pronunciació i la grafia de *València*.
- d. Part quarta. De la història de les vocals *é* i *è*, a la de *València*.
 - i. §11: amb els mitjans obtinguts, estudi de *València*.
 - ii. §12: conclusions, centrades en *València*.

1.3. Guia per a llegir el llibre

Com és natural, el capítol que interessarà més en la societat valenciana és el penúltim: ¿*València* o *València* (§11)? Però, sense analitzar l'accentuació de la lletra *e*, no es pot entendre la problemàtica que s'ha creat en el nom del Cap i Casal. A més, el camí que seguirem facilita un objectiu social important: el diàleg entre valencians i l'acord social.

Per a comprendre més bé el tema de *València*, convé llegir les parts que diré a continuació. En els tres capítols inicials (que són curts, §2, §3 i §4), es veu el grau de consistència de la defensa de *sorprés* en valencià, i les raons que fan recomanable que accentuem com pronunciem (*sorprés*). Si algun lector no disposa de temps, en §4.4 té unes conclusions dels capítols §2, §3 i §4.

El capítol 5 no és de lectura necessària. Està dedicat a unes normes de Fabra que permetrien accentuar les lletres *e* i *o* sense considerar la fonètica (sense mirar u com pronuncia la paraula que vol accentuar). Qui faci l'esforç de llegir eixe capítol (quasi tan extens com l'estat de la qüestió, §2-§4) obtindrà quatre beneficis. En primer lloc, apareix una característica que també es troba en altres normes del gramàtic català: no són assimilables ni practicables per als parlants de cultura mitjana, resultat que encamina cap a un semianalfabetisme estructural (causat per les mateixes normes). En segon lloc, els lectors voran indicis del grau de coherència de Fabra com a gramàtic. En tercer lloc, trobaran que el seguiment de les normes d'eixe autor ha sigut acrític, de manera que s'han mantingut errors puntuals. En quart lloc, els lectors que recorreguen el capítol 5 comprovaran dos coses: 1) la proposta de Fabra fa costat als qui voldrien que els valencians assumírem el model català (*sor-*